

NÜREDDİN ZENGİ'NİN, SALÂHADDİN EYYÜBÎ ELİYLE GERÇEKLEŞEN HAYALLERİ

Abdulhalim OFLAZ*

ÖZ: Musul ve Halep merkez olmak üzere el-Cezîre, Doğu Anadolu ve Suriye'de hüküm sürmüş olan Zengî Atabeyliği'nin temeli Aksungur tarafından atılmıştır. Selçukluların hizmetinde bulunan Aksungur, onlar tarafından Halep valiliğine atanmıştır. Vefatından sonra ise oğlu İmâdüddîn'in, Irak Selçuklu sultanı, Sultan Mahmud'un iki oğluna atabey olarak atanmasıyla Zengî Atabeyliği resmen kurulmuştur. İmâdüddîn, atabey olarak atandıktan sonra Haçlılara karşı ilk ciddi mücadeleyi başlatan Müslüman lider olmuştur. Onun çabalarının sonucudur ki Urfa Haçlı Kontluğu tarih sahnesinden silinmiş ve burası yine Müslümanların eline geçmiştir. İmâdüddîn'in vefatından sonra Ülke hanedanının ortak malıdır, geleneği uyarınca ülkesi; Musul ve Halep kolları olmak üzere ikiye bölünmüştür. Halep kolunun başına geçen Nüreddîn, babasının izinden yürüyerek İslâm âleminin selameti için çok büyük uğraşlar vermiş, yine bu idealle Haçlılara karşı çetin mücadeleler gerçekleştirmiş ve onlara çok büyük zayıatlar verdirmiştir. Nüreddîn'in İslâm âlemini başta Haçlılar olmak üzere Gayr-ı Müslimlerin tehlikesinden kurtarabilmek için üç büyük hedefi vardı. Bunlardan ikisi Salâhaddîn tarafından gerçekleştirilirken üçüncüsü ise asırlar sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu makalede Nüreddîn'in bu üç hedefinden Salâhaddîn tarafından gerçekleştirilen hedefler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nüreddîn Zengî, Salâhaddîn Eyyübî, Mısır, Kudüs, Haçlı.

The dreams of Nur al-Din Zengi fulfilled by Salah al-Din al-Ayoubi

ABSTRACT: Aksungur laid the foundation of the Zangi principality (Atabeylik), which governed headquarters of Mosul and Aleppo, as well as al-Jazira, East Anatolia and Syria. He served for Seljuqs and was appointed as the governor of Aleppo. After Aksungur's death, his son Imâd al-Din, was appointed as atabeg (atabey) of two sons of the Seljukian Sultan of Iraq, Mahmud, thus the Zangi principality was formally established. After his appointment, as a Muslim leader Imâd al-Din started the first serious attempt against Crusaders. As a result of his efforts, the Crusader County of Edessa (Urfa) fell and was repossessed once again by the Muslims. After Imâd al-Din's death, in accordance with the tradition of principality is a shared property of the dynasty; the realm was divided into two; Mosul and Aleppo.

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Iğdır/Türkiye, aoflaz74@gmail.com

Following his father's footsteps, Nur al-Din strived for the welfare of the Muslim world. He fought against Crusaders for the sake of this ideal and he caused them great losses. Nur al-Din had three main objectives to protect Muslim world from primarily Crusaders and other non-Muslims. While two of his objectives were realised by Salah al-Din al-Ayoubi, the third one was fulfilled after quite some time by Fatih Sultan Mehmed (the conqueror). This article will discuss the two objectives of Nur al-Din fulfilled by Salah al-Din.

KEYWORDS: Nur al-Din Zengi, Salah al-Din al-Ayoubi, Egypt, Jerusalem, Crusader.

GİRİŞ

1118 yılında Musul'da dünyaya gelen Nûreddîn Mahmud Zengî, Aksungur'un torunudur. Türkmenlerin Sâbyû kabilesine mensup olan Aksungur (İbn Adîm, [ty]: IV/1954), Selçukluların kudretli sultanlarından Sultan Alparslan'ın memlûküdür. Sultan'ın gözüne girerek onun has adamları arasında yerini almıştır. Yine Sultanın oğlu Melikşâh ile birlikte büyümüş ve kısa süre içinde devlette önemli mevkilere yükselmiştir (İbn Vâsıl, 1953: I/11). Sultan Alparslan'ın vefatından sonra da onun oğlu Melikşâh'ın yanında yer almış ve onun ordusunda Suriye seferine katılmıştır. Suriye'nin önemli şehirlerinden olan Halep, Selçuklular tarafından ele geçirilince Sultan, kalesiyle birlikte şehri iktâ olarak Aksungur'a vermiştir. Yine *Kasîmüdevle* ünvanını vererek onu oraya vali olarak atamıştır (İbn Adîm, [ty]: IV/1956).

Suriye'yi fetheden Melikşâh, bölgenin idaresini kardeşi Tutuş'a bırakıp bölgeden ayrıldı. Aksungur'a da kuvvetleriyle birlikte Tutuş'a katılmasını istedi. Özellikle Fâtîmilere karşı yürüteceği faaliyetlerde ona yardımcı olmasını talep etti. Nitekim bir müddet sonra Trablusşam üzerine harekete geçildiğinde Aksungur da kuvvetleriyle birlikte Tutuş'un saflarındaydı. Ancak bu sefer esnasında Tutuş ile ihtilafa düştü ve kuvvetlerini alarak ordudan ayrıldı. Hem buradaki davranışı hem de Melikşâh'ın ölümü üzerine Selçuklu ailesi içindeki saltanat mücadelesinde Melikşâh'ın oğlu Berkyaruk'un tarafına geçmesi, Tutuş'un bütün bu yaşananları kendisine karşı bir isyan ve ihanet hareketi olarak değerlendirmesine sebep oldu. Bu nedenle Berkyaruk ile bir savaşı göze alamayan Tutuş, tekrar Suriye bölgesine döndü ve hain olarak ilan ettiği Aksungur ile Halep önlerinde karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Aksungur yenilgiye uğrayıp esir düştü. Daha sonra da Tutuş tarafından öldürüldü (Alptekin, 1989: II/296).

Aksungur 1094 yılında öldürüldüğünde ardından varis olarak tek oğlunu, İmâdüddîn'i bırakmıştı. Yaşı oldukça küçük olan İmâdüddîn, babasının emirlerinden Emîr Kürboğa'nın himayesine girdi ve onun emrinde birçok başarılar elde etti. Kürboğa'nın vefatından sonra diğer emirlerin himayesinde başarılarıyla göz doldurmaya devam eden İmâdüddîn, 1127 yılında da Sultan Mahmud tarafından oğulları Alparslan ile Ferruşşâh'ın atabeyi olarak Musul valiliğine tayin edilince Biladüşşam'ın birçok bölgesinde hâkimiyet kurmayı başardı (Ebû Şâme,

2002: I/146 vd; İbn Hallikân, [ty]: II/328). Böylece Zengî devletinin temelleri atılmış oldu. Ortadoğu coğrafyasında ilk defa Haçlılara karşı düzenli bir mücadele sergilemeyi başarmış olan İmâdüddîn 1146 yılında Ca'ber kalesi kuşatması sırasında bir memlûkû tarafından şehit edilince devleti ikiye bölündü. Musul ve civarına oğlu I. Seyfeddîn Gazi hâkim olurken Halep de bir diğer oğluna, Nüreddîn'e kaldı.

Ünlü tarihçi İbn Ebî Tayy; İmâdüddîn'in şehit edildiğini haber alan Eyyûbî ailesinin büyüklerinden Esedüddîn Şîrkûh'un derhal harekete geçerek Halep'in Nüreddîn'in elinde kalmasını sağladığını söylemektedir. Ondan rivayet edildiğine göre Esedüddîn Şîrkûh, İmâdüddîn'in şehit edildiğini haber alır almaz derhal Nüreddîn'in çadırına giderek ona şunları söylemiştir: *Vezir Cemâlüddîn, Musul askerini yanına almış ve kardeşin Seyfeddîn'i öne geçirmeye niyetlenmiştir. Onun yönü Musul'dur. Aslında askerın tamamı da ona meyletmiştir. Beni de o harekete katılmam için davet etti; ancak ben gitmedim. Ben seni Halep'e götürmeyi uygun görüyorum. Oranın tahtına senin çıkmanın doğru olacağına inanıyorum. Biliyorum ki bölge hâkimiyetinin tamamı sende olacaktır. Çünkü Suriye'nin hâkimiyeti ancak Halep ile mümkün olabilmektedir. Halep'e hâkim olan, bütün Doğu ülkelerine de hâkim olur. Şîrkûh'un bu sözleri üzerine Nüreddîn harekete geçerek Zengîlerin Halep kolunun başına geçti (Ebû Şâme, 2002: I/191).*

1132 yılında ilk defa Tikrit önlerinde yolları kesişen Zengî ailesi ile Eyyûbî ailesi, sonraki dönemlerde adeta kader ortaklığı yapmışlardır. Eyyûbî ailesi XII. yüzyılın başlarında bugünkü Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın yaklaşık elli km. güneyinde bulunan Duvîn'den çıkarak Irak'a göç ettiler. Irak Selçuklularının en nüfuzlu beylerinden Bağdat şihnesi (subaşısı) Bihrûz el-Hâdim'in hizmetine girdiler. Bihrûz, bu ailenin lideri Şadi'yi kendi iktası olan Tikrit'e yönetici olarak gönderdi. Şadi'nin ölümü üzerine oğlu Necmeddîn Eyyûb, buranın yönetimini üstlendi. Necmeddîn Eyyûb, kardeşi Esedüddîn Şîrkûh ile birlikte burada oldukça başarılı bir yönetim sergiledi. Necmeddîn, sergilemiş olduğu âdil yönetim, insanlarla iyi ilişkiler, ilmî ve ilim ehlini yüceltmek ve dinî değerlere bağlılık gibi hasletleriyle halkın gönlünde taht kurarken kardeşi Esedüddîn de sahip olduğu askerî kabiliyet açısından dostuna güven, düşmanına korku salmaktaydı. 1131 yılında Selçuklu ailesi arasında taht kavgaları başlayınca dönemin Abbasî halifesi de bu olaya müdahil olmuştu. Ancak onun müdahalesi Selçuklu sultanlarından Sultan Mesud'un tepkisine yol açtı. Sultan Mesud, yanına İmâdüddîn'i de alarak Bağdat'ı muhasara etti. Bu arada Halife de Karacâ Sâkî'den yardım istemişti. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Selçuklu sultanı ile Zengî ailesi Halife karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. Yenik düşen İmâdüddîn, yaralı olarak askerleriyle birlikte Tikrit'e sığındı. Bunun üzerine Eyyûbî kardeşler, gemiler göndererek kendilerine sığınanları Dicle nehrinden karşıya geçirdiler. Yerini tespit ettikleri İmâdüddîn'i de kaleden sarkıttıkları bir halat yardımıyla kaleye çıkardılar. Kalede İmâdüddîn'in yaralarını tedavi ettiler, ona çok yakın alaka göstererek olabildiğince yardımcı olup ikramda bulundular. Yaraları iyileşen İmâdüddîn, Musul'a döndü. Ancak Eyyûbî kardeşlerin yaptıkları iyiliği hayatı boyunca

unutmadı. İki aile arasındaki ilişki gerek hediyeleşmeler gerekse yazışmalar yoluyla hep sürdü. Eyyûbî kardeşlerin, İmâdüddîn'i himaye etmiş olmaları, Bağdat şihnesi Bihrûz'u Halife'nin yanında zor durumda bırakmıştı. Yine bir müddet sonra Şîrkûh'un şehirde karıştığı bir olay üzerine Eyyûbî kardeşlerin artık Tikrit'te kalmaları imkânsız hale geldi. Bu sebeple 1137 yılında şehri terk edip, İmâdüddîn'i kastederek Musul'a doğru yola çıktılar. Tarihçilerin rivayetine göre yıllar sonra Nûreddîn'in hayallerini gerçekleştirecek, böylece bütün İslâm âleminin gönünde taht kuracak olan Salâhaddîn Eyyûbî işte o gece dünyaya gelmişti (Polat, 2015a: 63-64).

İmâdüddîn, iki kardeşin kendisini kast ederek Musul'a gelmekte olduklarını haber alınca çok sevindi ve onları resmî törenle karşıladı. Kısa süre içinde İmâdüddîn'in yanında konumları yükselen bu iki kardeşten Necmeddîn Eyyûb, siyasî ve idarî konularda akıl danışılan başdanışmanlık görevine getirilirken Şîrkûh da Zengî ordusunun başkomutanlığı makamına yükseldi. İmâdüddîn, Ca'ber kalesi önünde şehit edildikten sonra bu iki kardeş, Nûreddîn'in yanında yerlerini aldılar. Gerçi o vakitler Necmeddîn Eyyûb, Dımaşk'ta Börilerin hizmetindeydi. Çünkü Baalbek, Zengîler tarafından fethedildiğinde İmâdüddîn, Necmeddîn Eyyûb'u oraya vali olarak atamıştı. Ancak İmâdüddîn'in şehadetinin hemen akabinde Dımaşk, Böriler tarafından zapt edilmiş, böylece Necmeddîn Eyyûb da orada kalmıştı. Ne var ki Necmeddîn Eyyûb'un gayretleri sonucu kısa süre sonra Dımaşk tekrar Zengîlerin eline geçecek ve Necmeddîn de Nûreddîn'in yanında yerini alacaktı.

Nûreddîn, babasının gözetiminde iyi bir dinî tahsil görmeyen yanı sıra henüz küçükken binicilik ve atıcılık hususlarında da oldukça güzel bir eğitim almıştı (İbn Kesîr, 2010: XIV/239). Aynı zamanda hadis ilmine de son derece vakıftı. Babasından sonra idaresini üstlendiği halka karşı âdil bir yönetim sergiledi. Adaletin tam anlamıyla tesisi için Dımaşk'ta Dârüladl kurumunu (Adalet Sarayı) kurdu ve bu, tarihte bir ilkti.¹ Burada haftanın belli günlerinde kendisi de kâdılarla birlikte oturur, davalara bakardı (İbn Esîr, 1963: 163-164). Bundan dolayıdır ki *Âdil Hükümdar* olarak İslâm dünyasında nam salmıştır. Teheccüd namazlarını dahi kaçırmayacak derecede namazlarında titiz bir âbid, cihad uğruna at sırtından inmek bilmeyen bir mücahid olan Nûreddîn, amelî olarak Hanefî mezhebine mensuptu. Ancak mezhep mutaassıbı değildi (İbn Esîr, 2003: X/57). Onun hakkında ünlü tarihçi İbn Esîr, şu harikülâde sözleri söylemiştir: *Ben İslâm öncesinden tutun bugüne kadar ki bütün hükümdarların hayatlarını inceledim. Râşid halifeler ile Ömer b. Abdulaziz hariç Nûreddîn'den daha güzel, daha temiz, daha adaletli ve daha insafli bir hayat yaşamış olan bir hükümdara rastlamadım* (İbn Esîr, 1963: 163-164).

Nûreddîn, dinî emirlere son derece bağlıydı. Onun bu konudaki titizliğini göstermesi bakımından onunla Musul âlimlerinden Ömer Mollâ arasında geçen aşağıdaki diyalog güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nûreddîn, Musul yönetici ve emirlerine Ömer Mollâ'ya danışmadan herhangi bir şey yapmalarını ve onun

emirlerini de yerine getirmelerini emretmişti. Ömer Mollâ, salih ve zâhid bir âlimdi. Nûreddîn'in emri üzerine Musul yöneticileri neredeyse bütün işlerinde Ömer Mollâ'ya danışmaya başlamış ve yapacakları işlerde onun onayını almaya gayret etmekteydiler. Bir gün Ömer Mollâ, Nûreddîn'e bir mektup yazarak: *Bozguncular çoğaldı. Bu sebeple onlara karşı tedbir almak gerekir. Bunun üstesinden ise ancak öldürmek, idam etmek ve dayakla gelinbilir. Çölde malı gasp edilmiş bir kimse kendi lehine şahitlik yapacak birisini nereden bulsun, demişti.* Nûreddîn de bu mektubun arkasına şöyle bir not yazıp geri gönderdi: *Allah, mahlûkatı yarattı, onlar için şeriat/kanunlar koydu. O, yarattıkları için yararlı olan şeyleri en iyi bilendir. Şayet mahlûkatın maslahatı için kendisinin koyduğu yasalarda bir ilave yapmak gerektiğini bilseydi zaten onu bizim için yapardı. Dolayısıyla Allah'ın koyduğu yasalara ilave yapmaya gerek yoktur. Kim bir ilavede bulunursa o, şeriatın eksik olduğunu ve kendi ilavesiyle onu tamamladığını iddia etmiştir. Bu da Allah'a ve onun şeriatine karşı bir cüretkârlıktır. Karanlık akıllar hidayete ermez, Allah bizi de seni de doğru yola iletsin.* Ömer Molâ, bu sert cevabî mektubu alınca Musul halkını topladı, onlara gelen mektubu okudu ve *bir, zâhidin hükümdara gönderdiği mektuba bakın bir de hükümdarın zâhide gönderdiği mektuba bakın,* diyerek mahcubiyetini gözler önüne serdi (İbn Kesîr, 2010: XIV/248-249).

Eğitime çok fazla önem veren Nûreddîn, Nizamülmülk'ten sonra en çok medrese yaptıran hükümdar olarak tarihteki yerini almıştır. Nûreddîn, sade bir hayat yaşamaktaydı. Bütün bunlarla birlikte gerçekleştirmek istediği büyük hayalleri vardı. Özellikle siyasî açıdan gerçekleştirmek istediği üç hedefi vardı. Bunlar, Mısır'daki Fâtîmî devletini ortadan kaldırmak suretiyle İslâm âlemini bir hilâfetin etrafında birleştirmek, başta Kudüs Haçlı Krallığı olmak üzere bütün Haçlı devlet ve devletçiklerini İslâm topraklarından söküp atmak ve üçüncü olarak da İstanbul'u fethetmekti (Kök, 2007: XXXIII/260). Bu hedeflerden ilki daha hayattayken, ikincisi de vefatından kısa bir müddet sonra Salâhaddîn tarafından; üçüncüsü de yaklaşık üç asır sonra Osmanlı sultanlarından Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirilmiştir.

İslâm Birliğinin Sağlanması

Yukarıda Zengî ve Eyyûbî ailelerinin yollarının nasıl kesiştiğini anlatmıştık. Kısa sürede Eyyûbî ailesinin liderleri olan Necmeddîn Eyyûb ile Şîrkûh kardeşler, Zengî atabeyliğinde yüksek mevkilere ulaştılar. Şîrkûh, ordu genel komutanlığına getirilirken; Necmeddîn Eyyûb da Zengî atabeyliğinde belki de başka hiçbir emîrin ulaşmadığı mevkilere ulaştı. Örneğin; Şîrkûh da dâhil olmak üzere hiçbir emîr, Nûreddîn'in yanında izin almadan oturamazken Necmeddîn Eyyûb bunun dışındaydı. O, Nûreddîn'in meclisine geldiğinde kendisine izin verilmesini beklemeden oturabilmekteydi (İbn Esîr, 1963: 120; Ebû Şâme, 2002: I/355).

Şîrkûh, Zengîlerin hizmetinde bütün savaflara düzenli bir şekilde iştirak edip büyük yararlılıklar göstermekteydi. Mısır'ın devrik veziri Şâver, yardım talep ettiğinde de Nûreddîn yine ondan yararlanmak isteyecek ve onun komutası altında üç defa Mısır'a asker gönderecekti. Böylece bu aile, tarihte güçlü bir figür

olarak ortaya çıkacaktı. 909 yılında Kuzey Afrika merkez olmak üzere İslam coğrafyasında büyük bir devlet kurmuş olan Şîî-Fâtîmîler, son dönemlerde oldukça zayıflamıştı. Bunun sonucu olarak da iktidar, halifelerden vezirlere geçmiş durumdaydı. Dolayısıyla vezirler, halifeden daha kudretli olmaktadır. Bu kudretli vezirlerden biri de Şâver'di. O, vezâret makamına oturduktan yedi ay sonra makamını Dırgâm'a kaptırdı (İbn Haldûn, 2000: V/289) ve Kahire'den ayrılmak zorunda kaldı. Tekrar makamına kavuşmak için arayış içerisinde olan Şâver, bu maksatla Dımaşk'a, Nûreddîn'e geldi. Dırgâm'a karşı ondan yardım istedi (İbn Şeddâd, 1994: 75). Bunun karşılığında da Mısır'ın yıllık vergisinin üçte birini vaat etti. Yine Şam askerlerine Mısır'da iktâlar vereceğini taahhüt etti (İbn Esîr, 2003: IX, 465). Nûreddîn'i de metbû olarak tanıyacaktı (İbn Vâsıl, 1953: I/138). Mısır'ın alınıp İslâm birliğinin sağlanması konusunda Abbasî halifesinin de Nûreddîn'den özel ricası vardı (Süyûtî, 1968: II/3). Nûreddîn'in Abbasî halifeleri ile ilişkileri sağlıklıydı. Bu konuda babasının izinden gitmekteydi. Nûreddîn Zengî'nin en büyük hedeflerinden biri İslâm dünyasının Haçlılardan temizlenmesi idi. Bunun için de Müslümanların tek çatı altında toplanıp birlik olmaları gerekirdi. Bu birliğin manevi temsilcisi sayılan Halifenin de her ne kadar son zamanlarda siyasî ve askerî gücünü kaybetmiş olsa da dinî otorite olarak halen halkın gönlündeki yerini korumaktaydı. Bu sebeple gerek Haçlılara karşı girişeceği mücadelede gerekse hâkimiyet alanını genişletme ve sağlamlaştırma konusunda halifenin manevi desteğine muhtaçtı. Diğer taraftan Halife'nin de dinî ve siyasî otoritesini devam ettirmesi için Zengîlere ihtiyacı vardı.

Nûreddîn, Müslümanları tek çatı altında toplayabilmek ve yine Haçlılara kalıcı darbeler indirebilmek için Mısır'daki Şîî-Fâtîmî devletine son verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü Şîî-İsmâîlî mezhebe mensup Mısır'daki yönetim erki, içerde Ehli Sünnet mensuplarına göz açtırmadığı gibi dış siyasetini de Ehli Sünnet mensubu devlet ve beyliklere zarar vermek üzere kurmuştu. Gerektiğinde bu uğurda Haçlılarla işbirliği yapabilmekteydi. Şîî-İsmâîlîler, hâkim oldukları bölgelerde Ehli Sünnet kitaplarını toplatmış, sahafalara dahi bu tür kitapları satma yasağını getirmişlerdi. Mâlîkî mezhebini yasaklamış, bu mezhebin âlimlerini idam ettirmişlerdi. Teravih namazını yasakladıkları gibi cemaatle namazı da gereksiz görmüş ve ezanın sözlerinde de değişikliğe gitmişlerdi. Hatta bir defasında müezzin'in, ezana eklenen sözleri unuttuğu için bunlar tarafından dilinin koparıldığı rivayet edilmektedir. Ramazan orucunun zamanında da değişikliğe gidildiği iddialar arasındadır. Yine iktidardaki Şîî-İsmâîlîler, Ehli Sünnet halife, âlim veya devlet adamı adına yapılmış olan cami, medrese, kale, dergâh gibi yerlerin isimlerini değiştirip buralara kendi isimlerini vermişlerdi. Bunların bir kısmını da tahrip etmişlerdi (Sallâbî, 2014: 466-468).

Nûreddîn Zengî, hem Mısır'daki bu zulme son vermek hem de İslâm birliğini tesis etmek için bir fırsat kollamaktaydı. Şâver'in yardım istemesiyle bu fırsatı yakalamıştı. Eline geçmiş böyle bir fırsatı tepmek istemeyen Nûreddîn, diğer taraftan da böyle bir harekâta giriştiğinde haklı olarak askerini ne tür bir akıbetin beklediğini bilmediği için endişeliydi. Bu sebeple oraya asker gönderip

göndermemek hususunda tereddüt yaşamaktaydı. Çünkü Mısır güzergâhı üzerinde bulunan Haçlılardan dolayı yol tehlikeliydi. Ayrıca Şâver de kendisine çok fazla güven vermemektedir. Onun tekrar vezâret makamına geçtikten sonra verdiği vaatleri yerine getirmeyeceğinden endişelenmekteydi. Ancak gerek Halife'nin Mısır'ın alınması konusundaki özel ricası olsun gerekse oranın alınmasıyla hem oradaki Ehli Sünnetin rahata kavuşacağını hem kendisinin hâkimiyet alanının genişleyeceğini hem de Haçlılarla daha iyi mücadele edebileceğini düşünerek asker sevk etmenin doğru olacağına kanaat getirdi. Böyle bir orduya da komutanlık yapmak için Şîrkûh'tan ne daha cesaretlisi ne de daha yiğidini bulabilirdi. Bu sebeple Şîrkûh'a, yanına bir grup askerle birlikte Şâver'i de alıp derhal yola çıkmasını emretti (İbn Esîr, 1963: 120-121; 2003: IX/465). Şîrkûh'un yanında yeğeni Salâhaddîn de vardı. Çok hızlı hareket ederek Haçlıların yolda herhangi bir saldırısına imkân vermeden Mısır'a girebildi. Bu arada Dırgâm da Şâver'in faaliyetlerinden ve Şam ordusuyla birlikte Mısır üzerine harekete geçtiğinden haberdar olmuştu. Bu sebeple o, kardeşini bir askeri birliğin başında Kahire girişindeki Bilbîs'e göndermişti. Burada karşılaşan Mısır ve Şam orduları arasında çıkan savaşta Mısır ordusu hezimetle uğrayarak Kahire'ye kaçtı. Yoluna devam eden Şîrkûh, Kahire önlerinde karargâhını kurdu. Burada Dırgâm'ın komutası altındaki Mısır ordusuyla savaşmak zorunda kaldı ve Mısır ordusunu yenerek şehre girdi. Bu arada Dırgâm da Şam askerlerince öldürülmüştü. Dırgâm bertaraf edilince Şâver eski görevine geri döndü. Fakat çok geçmeden Şîrkûh'un askerleriyle birlikte Mısır'dan ayrılmasını istedi. Böylece tıynetini ortaya koyan Şâver, hem Dimaşk'ta Nüreddîn'e vermiş olduğu sözlerini çiğnemiş oldu hem de kendisinin tekrar makamına oturmasını sağlayan Şîrkûh'a ihanet etmiş oldu. Sanki Şâver, Nüreddîn'in Mısır'la ilgili planını ve düşüncesini sezmiş ve bu sebeple Şîrkûh'un Mısır'dan ayrılmasını istemişti.

Şam ordusunun komutanı Şîrkûh, Şâver'in ihanetini bir türlü kabullenemiyordu. Bu sebeple bölgede kalıp Şâver ile savaşmak ve Mısır'ı ele geçirmek niyetindeydi. Çünkü stratejik konuma sahip olan Mısır'ın alınmasının birçok olumlu sonucu olacağı gibi Haçlıların kısıp alınması sonucunu da doğuracaktı. Bu sâiklerle Şîrkûh, ordusuyla harekete geçerek Mısır'ın girişindeki Bilbîs'i ve doğusunda kalan Fâtîmî topraklarını ele geçirdi. Bunun üzerine Şâver, Kudüs Haçlı Kontluğundan yardım istedi (İbn Vâsıl, 1953: I/139). Şîrkûh'a karşı birlikte mücadele etmek için Kudüs Kont'u I. Amaury'e aşağıdaki tavizleri verdi:

1. Her operasyon için Haçlı komutanlarının her birine 1,000'er dinar verilecek,
2. Askerlere de ayrıca ücret ödenecek,
3. Haçlı ordusunun bütün masrafları karşılanacak ve
4. Kudüs Haçlı Kontluğu'na yıllık vergi verilecekti.

Bu teklif Haçlılar tarafından kabul edildi. Çünkü bir süredir Nüreddîn'in taziyelerinden bunalmışlardı. Yine Şîrkûh'un Mısır'da ordugâh kurmuş olması da ülkelerinin geleceği için büyük bir tehlikeydi (Sallâbî, 2014: 479). Kudüs Haçlı

Kontluğu, Kudüs'e gelen hacıları da alarak kalabalık bir orduyla Şîrkûh'un üzerine yürüyüp onu Bilbîs'te muhasara altına aldı. Zor durumda kalmış olan ordusuna yardım etmek üzere Nûreddîn de Haçlıların elindeki topraklara saldırdı. Onun Hârim'i aldığını ve Banyas'ı da fethetmek üzere harekete geçtiğini haber alan Haçlılar, Şîrkûh ile antlaşma yapmak zorunda kaldılar. Nûreddîn'in harekâtından bîhaber olan Şîrkûh, yanlarındaki erzakın tükenmek üzere olduğunu göz önünde bulundurup o da antlaşmaya razı oldu ve askerleriyle birlikte Suriye'ye geri döndü (İbn Esîr, 1963: 121-122; 2003: IX, 466).

Şîrkûh, Şâver'in ihanetini bir türlü unutamıyordu. Bu arada Mısır'ı tanımış, zaaf noktalarını görmüş, oranın adamsız bir ülke olduğunu öğrenmiş ve kolay lokma olduğunu anlamıştı. Bu sebeple bu ülkeyi ele geçirmeyi arzulamaya başladı (İbn Şeddâd, 1994: 76). Bu arzusunu 1164 yılındaki I. Mısır Seferi'nden üç yıl sonra, 1167 yılında gerçekleştirmek için tekrar Mısır'a doğru harekete geçti. İki bin kişilik seçkin bir atlı grubuyla yola çıkan Şîrkûh, Haçlıları atlatarak Mısır'a kadar gelebildi. Ancak bu arada Şâver de yine birçok taviz vererek Haçlıları yardıma çağırmişti. Haçlıların, üzerlerine geldiklerini gören Şîrkûh, taktik değiştirerek Mısır'ın batı taraflarına kaydı ve Bâbeyn bölgesinde karargâhını kurdu. Bu arada Haçlıların da kırk bin kişilik kalabalık bir orduyla harekete geçtiklerini haber alınca ordusunu savaş pozisyonuna soktu. Ordunun merkez komutanlığına yeğeni Salâhaddîn'i getirirken kendisi de sağ kanada komuta edecekti. Taktik gereği Salâhaddîn geri çekilecek, Haçlı ve Mısır askerleri merkeze yüklenince de Şîrkûh, saldırıya geçecekti. Yapılan savaşta uygulanan bu plan işe yaradı ve Haçlı-Mısır birleşik ordusu hezimete uğradı. Bu zaferin ardından harekete geçen Şîrkûh, İskenderiye'yi herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan alıp yeğeni Salâhaddîn'e teslim etti. Kendisi de Kahire'ye gidip orada karargâhını kurdu. Bu arada iki bin kişilik Suriye gücü karşısında ağır bir yenilgi almış olan Haçlılar ile Mısırlılar, intikam almak istiyorlardı. Bu sebeple de daha güçlü bir orduyla İskenderiye'ye saldırdılar. Üç ay süren çok çetin bir kuşatma başlattılar. Ancak Mısır ordusu bir türlü Haçlıların yardımına gelemiyordu. Bu arada Şîrkûh da Kahire'den yola çıkmıştı. İki ateş arasında kalmaktan korkan Haçlılar, Şîrkûh'a sulh antlaşması teklif ettiler. Uzun müzakerelerden sonra aşağıdaki şartlarda anlaştılar:

1. İskenderiye kuşatması kaldırılacak,
2. Savaş esirleri karşılıklı olarak serbest bırakılacak,
3. İskenderiye, Mısır güçlerine teslim edilecek,
4. Şîrkûh, Mısır'dan ordusunu çekecek,
5. Çekilme esnasında hiçbir şekilde saldırı olmayacak,
6. Haçlılar da Mısır'dan çekilecek,
7. Şâver, Şîrkûh'a destek vermiş olan hiçbir Mısırlıyı cezalandırmayacak ve
8. İki taraf, Şîrkûh'a elli bin dinar vereceklerdi (İbn Esîr, 1963: 132-134; 2003: X/3-5; Sallâbî, 2014: 481-486; Polat, 2015: 78-89).

Bu antlaşmadan sonra Kudüs Haçlı Kontu I. Amaury, İskenderiye'de birkaç hafta kaldıktan sonra Kahire'ye geçti. Daha önce yapmış oldukları antlaşmaya göre Haçlıların Kahire'de bir çarşı edinmeleri ve bu çarşığı korumak için de seçkin bir askerî birliği burada bulundurmaları kabul görmüştü. Yine Mısır ve Kahire kapılarını kontrol etmek için bir Haçlı atlı askerî birliği de görev yapacaktı. Böylece Mısır'ın zaaf noktalarını öğrenmiş olan Haçlılar (Ebû Şâme, 2002: 11/32), kralları I. Amaury'e haber göndererek Mısır'ı ele geçirme zamanının geldiğini söylediler. Kral, başta bu fikre karşı çıksa da daha sonra askerleriyle birlikte Mısır üzerine harekete geçti. Şâver'in bunlarla mukavemet edebilecek gücü yoktu. Bu sebeple onlarla yüz bini peşin olmak üzere bir milyon dinar karşılığında antlaşma yaptı. Buna razı olan Haçlılar, Mısır'a girmeden tazminatı almak için Kahire önlerinde beklemeye başladılar (İbn Esîr, 1963: 138; 2003: X/12-13). Ancak şehir surları dışındaki her şeyi yağmalamaya başladılar. Bu arada hem Halife el-Âdid hem de Şâver ısrarla Nüreddîn'den yardım istemeye başladılar. Durumun ciddiyetini ve vahametini göstermek için de siyaha boyadıkları mektuplarla birlikte saray kadınlarının saçlarını gönderdiler (Yâfiî, 1997: III/281). Yakın Doğu'nun hâkimiyeti açısından stratejik bir konuma sahip olan Mısır'ın Haçlıların eline geçmesinden endişelenen Nüreddîn, oraya asker göndermeyi kabul etti (Oflaz, 2015: 18). Nüreddîn'in emri üzerine Şîrkûh'un komutası altında iki bin kişilik seçkin bir atlı birliğin yanı sıra Türkmenlerden de topladığı altı bin kişilik atlı askerlerle yola çıktı. Ancak Salâhaddîn, bu sefere katılmak istemiyordu (İbn Şeddâd, 1994: 79). Şîrkûh'un bütün ısrarlarına rağmen bu sefere katılmak istemeyen Salâhaddîn'i, Nüreddîn Zengî'nin ikna ettiğini görmekteyiz. Çünkü Salâhaddîn, bir önceki seferde İskenderiye muhâsarasında oldukça zor bir dönem geçirmiş, adeta bunalmıştı. Bu sebeple amcasına: *Bana Mısır hükümdarlığını da versen yine de oraya gitmem. Çünkü İskenderiye'de hiçbir zaman unutamayacağım sıkıntılar yaşadım*, dedi. Yeğenini bir türlü ikna edemeyen Şîrkûh, Nüreddîn'e başvurmakta çare buldu. Onun devreye girmesiyle Salâhaddîn, yardımcı kuvvetler komutanı olarak amcasıyla birlikte yola çıktı. Salâhaddîn, diğer Eyyûbî aile efradı gibi Nüreddîn'e çok değer vermekteydi. İkisinin yolu, Salâhaddîn henüz çok gençken 546/1151 yılında kesişmişti. Salâhaddîn, bu tarihte babası Necmeddîn Eyyûbî, Dimaşk'ta Börilerin hizmetinde bulunduğu sıralarda babasından ayrılmış, Nüreddîn'e, Halep'e gelmişti. Bundan üç yıl sonra Eyyûbî liderlerinin gayretleriyle Dimaşk, Nüreddîn'in eline geçecekti (Sallâbî, 2014: 233). Salâhaddîn bu tarihten itibaren Nüreddîn'den hep iyilik görmüş, bir müddet sonra da h. 560/m. 1164-1165 yılında Dimaşk şihneliğine atanarak siyaset sahnesine çıkmıştı (Sibt İbn Cevzî, 1951: VIII/l, 252). Bütün bu sebeplerden dolayı kendisi için, ricası ve emri çiğnenemeyecek kimselerden biri olmuştu Nüreddîn. Şîrkûh'un güçlü ordusuyla birlikte Mısır'a doğru yola çıktığını haber alan Haçlılar, peşin ödenmesini bekledikleri tazminatı dahi alamadan Kahire önlerinden geri çekildiler. Böylece Şîrkûh, sorunsuz bir şekilde Mısır'a girdi ve Halife el-Âdid tarafından taltif edildi. Şâver, yine ikili oynamaya başladı. Daha önce Dimaşk'ta iken Nüreddîn'e vermeyi vaat ettiklerini vereceğine söz verdi. Ancak yine oyalama taktiği uyguladı. Hatta bir yemekli ziyafette Şîrkûh'a suikast yapmayı planladı. Ancak oğlu Kâmil, buna

mâni oldu. Şam askerleri Şâver'in şerrinden emin değillerdi. Bu sebeple Salâhaddîn'in de içinde bulunduğu bir grup emîr, Şîrkûh'a müracaat edip Şâver'in bertaraf edilmesini talep ettiler. Fakat Şîrkûh, buna yanaşmadı. Bu işin böylece uzayıp gitmesinden rahatsız olan Şam emîrleri, bir gün Şîrkûh'tan habersiz olarak Şâver'i yakalayıp tutukladılar. Şîrkûh, onun öldürülmesine razı olmasa da Halife el-Âdîd'in da ısrarla Şâver'in boynunun vurulmasını istemesi üzerine Şâver öldürüldü ve Halife, hemen Şîrkûh'u saraya davet ederek *el-Melikü'l-Mansûr* ünvanıyla onu vezâret makamına getirdi (İbn Esîr, 1963: 138-140; 2003: X/13-15). Ancak Şîrkûh bu makamda fazla kalamadı; iki ay sonra sonra vefat etti. Ancak ölüm döşeğindeyken yerine yeğeni Salâhaddîn'in atanmasını vasiyet etti (Sibt İbn Cevzî, 1951: VIII/l, 276). Onun vefatından sonra Salâhaddîn, saraya davet edilerek *el-Melikü'n-Nâsir* ünvanıyla Fâtîmî devletinin yeni veziri oldu. Aslında Nûreddîn'in emîrleri arasında yeni vezir konusunda tartışma yaşanmış; ancak gerek Şîrkûh'un vasiyeti gerek Halife el-Âdîd'in tercihi, gerekse de Fakîh İsa el-Hakkâî'nin gayretleri ile Salâhaddîn o makama getirildi. Halife'nin, Salâhaddîn'i tercih etmesinin asıl sebebi halife taraftarlarının: *Nûreddîn'in emîrleri arasında Yûsuf'tan daha küçük ve daha zayıfı yoktur. O, yönetime geldiğinde diğerlerinin aksine bize kafa tutamaz...*," diyerek daha rahat etkileyebileceklerini düşündükleri Salâhaddîn'i vezâret makamına getirmesi için Halife'ye baskı uygulamalarıdır (Ebû'l-Fidâ, [ty]: III/62; İbn İbrî, 1994: 370).

Salâhaddîn, vezâret makamına oturur oturmaz kolları sıvadı. Gerek Haçlıların baskıları gerekse Eyyûbîlerin çalışmaları Fâtîmî hilafetini oldukça zayıflatmıştı. Bu arada Salâhaddîn'in Mısır'a adalet ile hükmetmesi ve yine Mısırlılara çok cömert davranması halkı da orduyu da kendisine bağlamıştı. Halkın sevgi ve desteğini sağlayarak Hâlîfe ile taraftarlarını sıkıştırmaya başladı. Bunun sonucunda bir müddet sonra Halife taraftarlarının isyanları başladı. Bu isyanları başarıyla bastıran Salâhaddîn, resmen ülkenin hâkimi oldu. Artık göstermelik bir hilâfet makamı vardı. Halk da ordu da Halife'yi artık ciddiye almıyordu. Konumu ve hâkimiyeti güçlenen Salâhaddîn, sıranın Mısır'a Sünnî İslâm anlayışını yerleştirmeye geldiğini gördü. Ancak bunun için kendi ailesinin desteğine ihtiyacı vardı. Başta da babası Necmeddîn Eyyûb'un yol göstermesine. Bu gibi sebeplerle Nûreddîn'den babasını ve aile efradını yanına göndermesini istedi. Onun bu konudaki ilk talebini reddetmiş olan Nûreddîn, bu ikinci talebini reddedemedi (İbn Şeddâd, 1994: 85). Hatta onların sağ salım bir şekilde Mısır'a ulaşmasını sağlamak için onlara saldırma ihtimalleri bulunan Haçlıları Kerek'te muhâsara etti ve tehlikenin geçtiğini gördüğünde de kuşatmayı kaldırdı (İbn Esîr, 1963: 138-144; 2003: X/23).

Salâhaddîn tam anlamıyla Mısır'a hâkim olunca Fâtîmî devletini kademeli olarak kaldırmaya koyuldu. Bunun için Fâtîmî hilâfetini ayakta tutan inanç sisteminden işe başladı. Bunun için önce Şîî mahkemelerini kaldırarak onların yerine Sünnî mahkemelerini kurdu. Yine Şîîlerin yürütme organı olan Meclisü'd-Da've'yi kaldırdı. Üst düzey görevlere Nûreddîn'in gönderdiği devlet adamlarını yerleştirdi. Böylece Fâtîmî hilâfetinin siyasî otoritesi fiilen sona ermiş oldu. Şîî

ezanı kaldırılarak yerine Sünnî ezanı okutulmaya başlandı. Kısa bir süre sonra hutbe Abbasî halifesi adına okunmaya başlandı. Ancak Halife el-Âdîd'ın adı da Abbasî halifesinin adından sonra, *Ya Rabbî! el-Âdîd'ı da ıslah et* şeklinde okunarak gönlü hoş tutuluyordu. Bu arada Şafîî âlimler getirilerek Şafîî medreseleri kuruldu. Yine Sünnî tarikat şeyhleri de Mısır'a gelerek halkı irşad faaliyetlerine hız verdiler. Bütün bunlar sonucunda Halife el-Âdîd çok geçmeden üzüntüsünden hastalandı. Artık uygun ortamın oluştuğunu gören Salâhaddîn, Nüreddîn'in de yoğun ısrarları üzerine harekete geçerek 1171 yılında artık hutbelerde sadece Abbasî halifesinin adının zikredilmesini emretti. Halife el-Âdîd adına yapılan dualara son verildi. Böylece birkaç yıldır fiilen sona ermiş olan Fâtîmî devleti artık resmen de sona ermiş oldu (Sallâbî, 2014: 496-497). Mısır'da hutbelerin Abbasî halifesi adına okunmasıyla birlikte İslâm âleminde yaklaşık iki buçuk asırdır sürmekte olan iki başlılık sona ermiş ve İslâm birliği sağlanmış oldu. Böylece Nüreddîn'in en önemli hedeflerinden biri, Salâhaddîn'in eliyle gerçekleşti.

Kudüs'ün Yeniden Fethi

Peygamberler şehri Kudüs, bütün semâvî din mensupları için mukaddestir. Süleyman Peygamber'in bânisi olduğu Mescid-i Aksâ'nın burada olması, Hz. İsa'nın o bölgede dünyaya gelmesi ve Hz. Muhammed'in İsrâ ve Mirâc mucizelerinin de merkezinde bulunması sebebiyle Kudüs, hem Yahudiler, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için büyük önem atfedilen mukaddes bir şehir konumuna yükselmiştir.

Müslümanlar tarafından Kudüs, ilk defa Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir ve o günden 1099 yılına kadar Müslümanların elinde kalmıştır. Bu tarihte Avrupa'dan gelen Haçlılar İslâm dünyasında dördü büyük, birçok Haçlı devlet ve devletçığı kurdular. Kurulan o devletlerden birisi de Kudüs'te kurulmuş olan *Kudüs Haçlı Kontluğu*'dur. Haçlılar Kudüs'e girdiklerinde günlerce süren katliamlar gerçekleştirdiler. Şehrin sakinleri olan Yahudiler de Müslümanlarla birlikte bu vahşetten paylarını aldılar (Demirkent, 2002: XXVI/330).

İslâm dünyasını yasa boğan bu olayın etkisi onlarca yıl sürecekti. Bütün şuurlu Müslümanlar gibi Nüreddîn de Kudüs'ü Haçlılardan kurtarmak idealiyle büyümüştü. Bu sebeple Nüreddîn, babasının ölümünden sonra hükümdar olunca önüne üç hedef koydu. Biri İslâm birliğini sağlamaktı. Bu hedefi henüz hayattayken gerçekleştirmişti. Diğer bir hedefi de Kudüs'ün yeniden fethiydi. Bir diğeri İstanbul'un fethiydi. Bu sebeple önemli adımlar atmaktaydı. Mısır'ı almasının en büyük sebeplerinden birisi de Kudüs'ün fethiydi. Çünkü Mısır alınmadan Kudüs'ün Haçlılardan temizlenmeyeceğini biliyordu. Ne var ki ömrü vefa etmedi. Mısır'ın alınmasından kısa bir müddet sonra vefat etti. Aslında o, Kudüs'ün fethedileceğinden o kadar emindi ki Mescid-i Aksâ'ya konulmak üzere sanat değeri yüksek bir ahşap minber yaptırmış ve Halep'te yanında tutmuştu (Kök, 2007: XXXIII/262).

Nûreddîn'in hayallerini gerçekleştirmek için adeta ömrünü vakfetmiş olan Salâhaddîn, Nûreddîn'in, fethi için zemin hazırladığı Kudüs'ün alınmasına hız verdi ve yıllarca at sırtında savaştan savaşa koştu. Nûreddîn'in vefatından sonra bölgedeki küçüklü-büyük devlet ve beyliğe kendi hâkimiyetini kabul ettiren, böylece bu geniş coğrafyada Haçlılara karşı tek İslâmî cephe oluşturabilen Salâhaddîn, Haçlılar karşısında tek yenilgisini Remle'de aldı. Fakat bu acı tecrübeden dersler çıkarmayı başardı. Bundan sonra Haçlılar karşısında girdiği bütün savaşları ardı ardına kazandı. Salâhaddîn'in bu baskıları ve başarıları Haçlılara hem ekonomik güç anlamında hem de askeri araç-gereç noktasında büyük zararlar verdi. Ayrıca onlara asker cihetiyle de büyük zayıflar verdi. Bütün bunların sonucunda Haçlılar, 1182 yılından itibaren taarruz güçlerini kaybedip Müslümanlar karşısında savunmaya geçmeye başladılar.

Kudüs kralı IV. Baudouin 1185 yılında ölünce yerine küçük yaştaki yeğeni V. Baudouin tahta getirildi, nâibliğini de büyük mücadeleler sonucu III. Raymond elde etti. Ancak çok geçmeden bu küçük kral da öldü. Yıl 1186. Fakat onun yerine geçecek herhangi bir hanedan üyesi erkek yoktu. Bunun üzerine ülke yönetimini eline alan annesi, Kudüs'e gelen Guy de Lusignan ile evlenerek krallığı ona devretti. Bu durum, Haçlıların birbirlerine girmelerine sebep oldu. Çünkü çeşitli entrikalarla III. Raymond devre dışı bırakılmıştı. Yine III. Raymond, Kudüs Krallığı tarafından hesaba çekileceğini haber almıştı. Bunun üzerine Kudüs'e karşı kendisini desteklemesi için Salâhaddîn'e gelerek ona bağlılık bildirdi. Salâhaddîn, onun davetine derhal icabet etti (İbn Esîr, 2003: X/141-142). Çünkü bu, Haçlıların safında büyük bir gediğin açılması anlamına geliyordu. Salâhaddîn, bir taraftan tek İslâmî cephe oluştururken diğer taraftan Haçlıların birbirlerine girmesi için çaba sarf ediyordu. Bu arada Salâhaddîn'in III. Raymond ile yapmış olduğu antlaşma, Kerek prinkepsi Renaud de Chatillon'u kızdırmıştı. Ebû Şâme, Renaud'u; "*Haçlıların en hilebazi, en kötüsü, en alçağı, en güvenilmez, anlaşmaları en çok ihlal edeni, yeminini en çok bozani*" olarak tavsif etmektedir (Ebû Şâme, 2002: III/176). Aslında daha yakın zamanda Salâhaddîn'in Kerek'i sıkıştırması üzerine Renaud, III. Raymond, Salâhaddîn'den ateşkes talebinde bulunmuş, Salâhaddîn Musul meselesi yüzünden talebi kabul etmiş ve iki taraf arasında dört yıllık bir antlaşma imzalanmıştı (Polat, 2015b: 58). Yapılan antlaşma, "iki tarafın tüccarlarına iki ülke topraklarını kullanım garantisini" getirmişti. Ancak Renaud, yine sözüne sadık kalmayarak antlaşmayı ihlal etti ve topraklarından geçmekte olan bir Mısır ticaret kafilesine saldırdı. Malları ganimet olarak alırken kervandakileri de esir aldı. Salâhaddîn 1185 yılında yapılan antlaşma gereği, Renaud'dan derhal esirlerin ve malların iadesini istedi. Ancak Renaud, onun talebine olumlu cevap vermedi. Bunun üzerine Kerek'in bağlı bulunduğu Kudüs Haçlı Krallığı'ndan yardım istedi. Oradan da çözüm gelmeyince Salâhaddîn, kesin sonuç getirici bir harekete girişmenin vaktinin geldiğini gördü ve Haçlıların bu ihanetine güçlü bir karşılık verebilmek için İslâm dünyasına çağrıda bulundu (İbn Esîr, 2003: X/142). O, bütün Müslümanların Haçlılara karşı tek bir cephede mücadele etmelerini sağlamak için Hamâ hükümdarı Muzafferüddîn'e, Antakya

prinkepsi III. Bohemond ile saldırmazlık antlaşması yapmasını emretti. Salâhaddîn'in çağırısı üzerine el-Cezîre, Diyarbakır, Musul ve Suriye'deki bağlıları ya bizzat kendileri veya güvendikleri komutanlarının emrinde asker gönderdiler (Şeşen, 1983: 73). Böylece Salâhaddîn'in etrafında güçlü ve büyük bir ordu toplandı. Ordusuyla Muharrem 583/Nisan 1187 tarihinde Dimaşk'tan harekâta başlayan Salâhaddîn, özellikle Renaud'a bağlı topraklara baskınlar düzenledi, yakıp yıktı. Buna rağmen Renaud, Kerek'ten çıkmaya cesaret edemedi. Müslümanların büyük ve güçlü bir ordu oluşturduğunu gören Haçlılar da aralarındaki kırınglıkları gidermeye ve güçlerini birleştirmeye karar verdiler. Bu arada Salâhaddîn ile antlaşmalı olan III. Raymond'u da ikna ederek kendi taraflarına çekmeyi başardılar. Bundan haberdar olan Salâhaddîn, gönüllüler hariç, on iki bin iktâlî ve maaşlı askerle Taberiye'ye doğru hareket etti ve şehre yakın bir yerde karargâhını kurdu. Düşmanın üzerlerine gelmesini bekledi. Ancak düşman yerinden hareket etmiyordu. Bunun üzerine bir gece baskınında şehri ele geçirdi. Bunu haber alan Haçlılar, III. Raymond'un bütün ısrarlarına rağmen on binleri bulan kuvvetleriyle Taberiye'ye doğru harekete geçtiler (İbn Esîr, 2003: X/144-145). O güne kadar hep kullandıkları taktiklerini yine kullandılar. Ortada süvariler, etraflarında onları adeta duvar gibi çevreleyen piyadeler vardı (Şeşen, 1983: 75). Müslümanlar tarafından dört bir yönden kuşatılmışlardı. Mevsim, yazdı. Hava çok sıcaktı ve Haçlılar susuzluk çekiyorlardı. Bu maksatla Taberiye'ye yöneldiler. Haçlıların bu maksadını anlayan Salâhaddîn, onların önüne geçti ve onları savaşmak zorunda bıraktı. Müslümanlar çok şiddetli saldırılar gerçekleştirdiler. Adeta ölümüne savaşıyorlardı. Bu saldırılar karşısında Haçlıların safları dağıldı. Savaş meydanından sadece III. Raymond, kaçabildi. Büyük bir ihtimalle Salâhaddîn'in emriyle ona koridor açılmış ve o, kendine bağlı grubuyla kaçtıktan sonra Müslümanlar o koridoru tekrar kapattılar. Salâhaddîn de Haçlıların saflarında çatlaklığa yol açmasını sağlamak için bu kaçısa izin vermişti. Çünkü Haçlıların bu durumdan haberdar olmaları, onların III. Raymond'un Salâhaddîn ile anlaşmış olduğunu düşünmeye sevk edeceğini ve bu düşüncenin de onların maneviyatını bozacağını düşünmüştü. Kaçabilen III. Raymond ile taraftarları dışındaki Haçlıların tamamı ya öldürüldüler ya da esir alındılar. Bu arada savaş meydanındaki kuru otların ve dikenlerin Müslümanlar tarafından yakılması üzerine rüzgârın da Haçlı ordugâhına doğru esmesi ile Haçlılar dört bir taraftan susuzluk, sıcaklık, ateş, duman ve savaşın şiddeti ile çepeçevre kuşatıldılar (Sallâbî, 2010: 559; Polat, 2018: 440). Bunun üzerine Hittîn Tepesi'ne sığınmanın dışında bir çare bulamadılar. Ancak Müslümanlar, onların tepeye ulaşmalarına izin vermediler. Kudüs kralı ile birlikte sadece yüz elli kadar şövalye bu tepede tutunabildiler. Fakat bunlar da kısa süre içinde ele geçirildiler. Bu arada Gerçek Haç da Müslümanların eline geçti. Bu savaşta Kudüs Haçlı Krallığı, silahlı güçlerinin büyük bir kısmını kaybetti. Yine Kudüs'ün ileri gelenleri de esir düşmüşlerdi. Sallâhaddîn bu fırsatı değerlendirmek istedi ve hızlı bir fetih hareketine girişti. Kendisi Doğu'dan harekete geçerken kardeşi Melik Âdil de Mısır'dan yola çıkarak iki koldan Haçlıların elindeki kale ve şehirleri ele geçirdiler. İki ay gibi kısa bir süre içinde onlarca kale ve şehir Haçlılardan temizlendi (Oflaz,

2017: 307). Müslümanlar artık Kudüs'ün fethine odaklanmışlardı. Mısır donanmasıyla deniz tarafı emniyete alındıktan sonra Kudüs kuşatması başladı. Balian d'İbelin tarafından müdafaa edilen Kudüs, on iki gün sonra Hz. Peygamber'in o kutsal topraklardan miraca yükseldiği gecenin yıl dönümüne denk gelen 27 Receb 583/2 Ekim 1187 tarihinde Müslümanların eline geçti. Kudüs, kılıç hükmünde âmânla teslim alınmıştı (İbn Esir, 2003: X/154-155; Şeşen, 1983: 77). Böylece Nûreddîn'in en büyük hedeflerinden biri yine Salâhaddîn'in eliyle gerçekleşmişti. Nureddîn, Kudüs'ün fethini görmedi, çünkü yıllar önce vefat etmişti. Ancak o, Kudüs'ün fethedileceğini biliyor ve bu yüzden de Mescid-i Aksâ'ya konulmak üzere bir minber yaptırmıştı. Minber Halep'teydi. Salâhaddîn, Halep'teki sanat değeri yüksek bu minberi getirterek Mescid-i Aksâ'ya koydu. Bu minber 1967 yılında bir Yahudi'nin çıkardığı yangında yanıncaya kadar Mescid-i Aksâ'daki yerini korudu (Kök, 2007: XXXIII/262).

Nûreddîn'in üçüncü büyük hedefi olan İstanbul'un fethi için de Salâhaddîn yine harekete geçti; ancak ömrü vefa etmedi ve asırlar sonra Nûreddîn'in bu hayali Fatih Sultan Mehmed tarafından 1453 yılında gerçekleştirildi.

SONUÇ

1183 yılında Musul'da dünyaya gelen Nûreddîn Mahmud Zengî'nin, küçüklüğünden itibaren en büyük hedefi ve ideali Kudüs'ün Haçlıların elinden kurtarılmasıydı. Bunun sağlanabilmesi için de Mısır'ın kontrol altında tutulması gerekirdi. Çünkü burası Şîî-Fâtîmî hilâfetinin elindeydi. Burada Şîî-İsmâîlî mezhebine mensup olanlar yönetimdeydi. Bunlar politikalarını tamamen Sünnî düşmanlığı üzerine bina etmişlerdi. İçerde Sünnîlere göz açtırmadıkları gibi dışarda da onların devlet ve beyliklerine zarar vermek için çaba sarf ediyorlardı. Bu konuda çok rahat bir şekilde Haçlılarla ittifak kurabilmekteydiler. Bütün bu sebeplerden dolayı Nûreddîn, Mısır'ı ele geçirmek için fırsat kollamaktaydı. Bu fırsatı 1164 yılında yakaladı. Çünkü bu tarihte Mısır'ın devrik veziri Şâver, Dimaşk'a gelerek koltuğunu kaptırdığı Dırgâm'a karşı Nûreddîn'den yardım istemişti. Nûreddîn, bu fırsatı değerlendirmek istedi ve Eyyûbî ailesinin liderlerinden Şîrkûh'un komutasında iki bin kişilik bir orduyu oraya sevk etti.

Zengî ailesinin Eyyûbî ailesiyle yolları 1130'lu yılların başında kesişmişti. Nûreddîn'in babası İmâdüddîn döneminde bu iki aile arasında başlayan dostluk daha sonraki yıllarda da devam etti. Bu dostluğa binâen Eyyûbî ailesinin büyükleri, Zengîlerin ülkesinde yüksek makamlara eriştiler. Necmeddîn Eyyûb, başdanışmanlık görevine getirilirken Şîrkûh da başkomutanlık görevine terfi etmişti.

Şîrkûh'un komutası altında Mısır'a üç sefer gerçekleştirildi. Üçüncü seferde Mısır'a girilebildi ve sözüne sadık olmayan Şâver bertaraf edilerek Fâtîmî devletinin vezâret makamına Şîrkûh oturdu. Onun vefatından sonra da Nûreddîn'in nâibi sıfatıyla Salâhaddîn, o makama geçti. Salâhaddîn, vezâret makamına atanır atanmaz Sünnîleştirme politikasına hız verdi ve kısa süre içinde

Mısır'ın bütün kurumlarının başına Sünnîleri atadı. 1171 yılında da Mısır'ın bütün camilerinde hutbeleri Abbasî halifesi adına okutarak İslâm birliğini sağladı.

Nüreddîn'in en büyük hayali olan Kudüs'ün fethi de Salâhaddîn'in eliyle gerçekleştirildi. Salâhaddîn, Haçlılarla yaptığı mücadelede onları 1182 yılından itibaren savunma pozisyonuna girmeye zorladı. Kudüs Haçlı Krallığı'nda gerçekleşen taht kavgalarından da yararlanmak isteyen Salâhaddîn, onlardan bazıları ile diğer bazılarına karşı ittifaklar kurdu. En son antlaşmalı olduğu Kerek prinkepsi Renaud de Chatillon'un aralarındaki antlaşmaya aykırı olarak bir Mısır ticaret kervanını vurması üzerine kalıcı çözüm getirecek bir saldırı planı yapmaya başladı. Haçlılara karşı tek İslâmî cephe oluşturmayı başardı. Kendi tabilerinin desteği ile 1187 yılında Haçlılara karşı toplu bir taarruz başlattı ve Hittîn'de onları bozguna uğrattı. Bu savaşta Haçlılar, silahlı güçlerinin büyük kısmını kaybettikleri gibi liderlerinin büyük bir kısmı da esir düşmüştü. Artık sıra Kudüs'e gelmişti. On iki günlük bir muhasaradan sonra Hz. Peygamber'in miracının yıl dönümüne denk gelen 27 Receb 583/2 Ekim 1187 tarihinde Kudüs, kılıç hükmünde âmânla teslim alındı.

KAYNAKÇA

- Alptekin, C. (1989). "Aksungur", *DİA*, İstanbul: TDV Yay.
- Demirkent, I. (2002). "Kudüs", *DİA*, Ankara: TDV Yay.
- Ebû Şâme, Ş. (2002): *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâr-i'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, I-V, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye.
- Ebu'l-Fidâ, [ty]. *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*, I-IV, Tkd. Hüseyin Mü'nis, Kâhire: Dârü'l-Maarif.
- İbn Adîm, H. [ty]. *Buğyetu't-Taleb fî Tarîhi Haleb*, Thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Esîr, İ. (1963). *et-Tarîhü'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse.
- İbn Esîr, İ. (2003). *el-Kâmil fî't-Tarîh*, I-XI, Thk. Muhammed Yusûf ed-Dakkâk, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye.
- İbn Haldûn, A. (2000). *Tarîhu İbn Haldûn*, I-VIII, Haz. Halil Şahhâde ve Süheyl Zekkâr, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Hallikân, Ş. [ty]. *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Beyrut: Dâr-ı Sadr.
- İbn İbrî, Y. (1994). *Tarîhu Muhtasari'd-Düvel*, Lübnân: Dârü'r-Râid, , 1994.
- İbn Kesîr, İ. (2010). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XX, 2. Baskı, Thk. Muhyiddîn Dîb Misto, Dîmaşk: Dâru İbn Kesîr.
- İbn Şeddâd, B. (1994). *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye*, 2. Baskı, Nşr. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, Kahire: Mektebetü'l-Hancı.
- İbn Vâsıl, (1953). *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbar-i Benî Eyyûb*, I-V, Nşr. Cemalüddin eş-Şeyyâl, Kahire.
- Kök, B. (2007). "Nüreddîn Zengî", *DİA*, İstanbul: TDV Yay.

- Oflaz, A. (2015). *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasî Tarihi (589-615/1193-1218)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Oflaz, A. (2017). “Salâhaddîn’in Haçlılarla Kudüs Fethinden Önceki İlişkisi”, *II. International Iğdır Symposium*, Iğdır.
- Polat, Z. (2015a). Salâhaddin Eyyûbî’nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, Z. (2015b). “Selahaddin Eyyubi’nin Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı 581/1185 Yılı Antlaşması”. *Journal of IslamicJerusalem Studies*. Summer 2015. Pp. 47-68.
- Polaz, Z. (2018). “Kudüs’ün Fethine Giden Yol: Hittîin Zaferi”. *Kudüs ve Mescid’i Aksa*. (Ed. Ahmet Ağırakça, Ziya Polat). ss. 426-447.
- Sallâbî, A. (2010). *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs’ün Yeniden Fethi*, İstanbul: Ravza Yay.
- Sallâbî, A. (2014). *Zengîler Dönemi*, İstanbul: Ravza Yay.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî. (1951). *Mir’âtü’z-Zamân fî Tarihî’l-A’yân*, I-VIII, Haydarâbâd: Meclis-i Dâireti’l- Maârifî’l-Osmaniyye.
- Süyûtî, C. (1968). *Hüsnu’l-Muhâdara*, I-II, Thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, Mısır: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye.
- Şeşen, R. (1983). *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Yâfiî, A. (1997). *Mir’âtü’l-Cenân ve İbretü’l-Yakzân fî Ma’rifeti Mâ yu’teberu Min Havâdisi’z-Zamân*, I-IV, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

SONNOTLAR

- ¹ İbn Esîr, Dârüladl kurumunun kurulmasına sebep olarak şöyle bir olay anlatır: Nüreddîn, Dımaşk’ta uzun bir süre kalınca emîrleri de onunla birlikte orada kaldılar. O emîrler arasında Eseddüddîn Şîrkûh da vardı. Şîrkûh’un Nüreddîn indindeki konumu oldukça yüksekti, adeta ülke yönetiminde onun ortağı gibiydi. Bir sürü mülklere sahip olmuştu. Yardımcı emîrleri (nâibleri) de çok fazla mala sahip olmuşlardı. Ancak bu nâibler, bazen komşularına haksızlık ederlerdi. Şikâyetler Kâdı Kemâleddîn’e gelirdi. Kâdı Kemâleddîn, şikâyetçi kimselerin haklarını emîrlerden alır, onlara iade ederdi. Ancak söz konusu Şîrkûh olunca Kâdı, ona karışamıyordu. Bunun üzerine Kâdı, halkın şikâyetlerini Nüreddîn’e götürdü. Duyduğu bu şikâyetler üzerine Nüreddîn, derhal bir dârüladl’in yapımını emretti. Şîrkûh, bunu duyunca nâiblerini toplayıp şunları söyledi: *Bilin ki Nüreddîn bu Dârüladli sadece benden dolayı yapmıştır. Yoksa Kâdı Kemâleddîn’den çekinmeyecek başka kim var ki. Vallahi, birinizden dolayı Dârüladle gidersem onun boynunu vururum. Haydi, sizinle münazaalâ olan kim varsa gidin, onunla birlikte çözüm bulun, onu her ne ile mümkün olursa hoşnut edin. Bu elimdekilerin tamamına da mal olsa böyle yapın. Nâibleri: İnsanlar bunu bilseler, aşırı taleplerde bulunurlar, deyince, o: Nüreddîn’in bana ‘zalimim’ gözüyle bakmasından ise veya halktan herhangi biriyle muhâkeme edilmemden ise mallarımın elimden çıkması benim için daha iyidir. dedi. Onun bu talimatı üzerine nâibleri, haklarına girmiş oldukları hasımlarına haklarını geri vererek onları razı ettiler. Şîrkûh’tan ve onun nâiblerinden şikâyetçi olanların davalarına bakmak için Dârüladl’de bekleyen Nüreddîn, uzun süre beklemesine rağmen kimse gelmeyince durumu Kâdı Kemâleddîn’e sordu. Olanlara muttali olunca da, *Allah’a hamd olsun ki arkadaşlarımız, huzurumuza gelmeden önce adaleti kendileri tatbik ediyorlar, diyerek şükür secdesine kapandı* (İbn Esîr, 1963: 168).*